

avtorjev, saj je bil namen avtorja te *Passio* predvsem propaganda superiornosti krščanstva nad rimskim poganstvom.

Akti mednarodnega kolokvija predstavljajo zanimive teme, ki so aktualne pri študiju rimske provincialne umetnosti in njene izpovednosti. Predstavljene so skupine spomenikov, ki jih lahko datiramo v čas od 1. do konca 3. ter še v 4. st. (študija M. Tomovića). Rimski sepulkralni, votivni in drugi spomeniki so zakladnica informacij, ki skriva odgovore na še mnoga vprašanja glede trgovine, problema delavniških krogov ter socialnih in etničnih vprašanj antičnega sveta. Na nekatera od postavljenih vprašanj lahko dobimo odgovore že v pričujočih aktih.

Barbara NADBATH

Milan Lovenjak: *Inscriptiones Latinae Sloveniae 1. Nevioudunum. Situla 37.* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1998. ISBN 961-6169-09-2. 405 str., ilustr.

Knjiga, ki prinaša zgodovinsko-arheološki pregled o rimskem municipiju Nevioudunu in njegovem mestnem območju ter celoten korpus rimskih napisov Dolenjske in Bele Krajine, je nastala na osnovi disertacije, ki jo je avtor zagovarjal na Inštitutu za antično zgodovino in epigrafiko na dunajski univerzi. V knjigi so prvič zbrani vsi rimski napis tega prostora, objavljeni z dobrimi fotografijami, ki jih je napravil Tomaž Lauko.

Antično mesto Nevioudunum je locirano na mesto Drnovega pri Krškem in je edino od rimskih avtonomnih mest v Sloveniji (druga tri so še Emona, Celeja in Petoviona), katerega razvoj je bil s pozno antiko prekinjen, njegovo vlogo v tem prostoru pa je prevzelo Novo mesto. Krško leži nekaj proč od nekdanjega Neviouduna, pomembnejše Brežice pa so še bolj oddaljene od antičnega mesta. Nevioudunum torej ni prekrilo moderno mesto, ki bi uničilo večino ostankov antičnega, žal pa ni imel te sreče, da bi bil kljub za raziskave ugodnejšim pogojem kot našeta druga mesta v Sloveniji dobro arheološko raziskan. Tako naše vedenje o tem mestu ostaja zelo fragmentarno; Milan Lovenjak je vse te fragmente skrbno zbral v izpovedno celoto, zelo veliko podatkov o življenju v Nevioudunu pa nudijo prav rimski napis, ki so eden pomembnejših virov za zgodovino mesta. Poleg orisa pozne prazgodovine tega prostora in orisa celotne zgodovine mesta in njegovega teritorija do njegovega propada v pozni antiki nam knjiga prinaša še zanimivo in pestro zgodovino raziskav, posebej epigrafskih.

Nevioudunum je nastal v flavijskem času, verjetno za vlade Vespazijana, ki je po prevzemu oblasti, ki ni potekal brez bojov, več mest v imperiju, posebej tistih, ki so ga v boju za oblast podprla, povzdignil na status rimskega municipija ali kolonije. Druga pomembna rimskodobna naselbina na Dolenjskem je bil Pretorij Latobikov (*Praetorium Latobicorum*, zdaj Trebnje), važna obcestna postaja in postaja konzularjevih beneficiarijev, neke vrste finančne in cestne policije. Postaja je bila še posebej pomembna, ker je bila locirana v bližini meje med provinco Panonijo (kamor je dolenjski prostor sodil) in Italijo s prvim italiskim mestom Emono. Največ rimskih kamnov izvira iz teh dveh naselbin. Najdišča rimskih napisov so sicer raztresena po celi Dolenjski in Beli Krajini, vendar jih je bilo v nekaterih krajih najdenih več kot v drugih, tako npr. v Čatežu ob Savi, Črnomlju in Loki pri Črnomlju, v Mokricah, Podzemlju, Ribnici, Stični, Velikih Malencih in Zgornji Pohanci, kar nedvomno pomeni, da moramo v njih oz. v njihovi bližini iskati pomembnejše rimskodobne naselbine vaškega tipa. Že zgolj topografska razprostranjenost napisov veliko pove o rimski poselitvi tega prostora.

Omenjenemu uvodnemu zgodovinskemu delu na 30 straneh, ki je opremljen z dvema zemljevidoma, sledi korpus napisov z izčrpnimi komentarji, ki obsega večji del knjige (str. 31-375). Napis so topografsko razporejeni v pet večjih skupin: Nevioudunum, nevioudunski mestni teritorij, Pretorij Latobikov,

Bela Krajina, posebno skupino pa tvorijo miljniki. Na koncu knjige sta seznam literature in kratic ter izčrpní epigrafski indeksi. V okviru vsake enote so napisi razvrščeni tematsko: na prvem mestu so votivni spomeniki, torej raznim bogovom in božanstvom posvečeni oltarji, tem sledijo vladarski, gradbeni in počastilni napis (če obstajajo), tem pa nagrobni spomeniki, ki jih je največ. Manjši del teh napisov hrani lapidarij v Narodnem muzeju Slovenije (ki je bil некоč Kranjski deželni muzej), nekaj jih hranijo dolenjski in belokranjski muzeji (Dolenjski muzej v Novem mestu, Pokrajinski muzej Brežice, Belokranjski muzej v Metliki), nekaj jih je vzdanih po cerkvah, gradovih in hišah, posvetilo Mitri iz Mitreja v Rožancu pa je vzdano v živo skalo baje nekdanjega kamnoloma, ki so ga že v rimski dobi opustili.

Marsikateri rimski napis nam nudi zelo zanimive informacije o življenju v manjšem provincialnem mestu, kakršen je bil Nevioudunum, o življenju v živahni obmejni naselbini v Pretoriju Latobikov ali pa v manjših vaseh in zaselkih, kjer rustikalni nagrobniki pričajo hkrati o revnejšem življenju staroselskega prebivalstva, odmaknjenem od glavnih poti, vendarle pa tudi o njegovi relativni romanizaciji, ki se kaže že v tem, da so si dali postaviti kamnit rimski nagrobnik. Napis vsebujejo poleg imen, ki so bodisi staroselska, bodisi latinska, tudi za rimske nagrobnike običajne ustaljene formule kot npr. *vix(it) ann(os)* (živel je ... let), *D(iis) M(anibus)* (Božanskim Manom) ali *h(ic) s(itus) e(st)* (tukaj počiva), če naštejemo le tri zelo pogoste.

Zanimiva skupina napisov so posvetila Jupitru in morda še kakšnemu drugemu bogu ali Geniju kraja (*Genius loci*) konzularjevih beneficiarijev, ki so imeli močno postojanko tako v Nevioudunu kot posebej tudi v Pretoriju Latobikov. Beneficiariji (legijski vojaki višjega čina, ki so bili oproščeni določenih obveznih del) so opravljali funkcije policije, varnostnikov in finančne policije in so bili prisotni v provincah ne pa v Italiji, zato jih v Emoni ni najti. Imeli so navado v Jupitrovem svetišču postavljati posvetila Jupitru in včasih še drugim božanstvom, ko so nastopili ali zamenjali službo. Veliko njihovih napisov je zato datiranih, kar je zelo važno za preučevanje paleografije napisov. Poleg onomastike so napis posebej važen vir za vojaško zgodovino, posamezne informacije pa odsklavajo tudi vsakdanje življenje na raznih ravneh, tako npr. počastilni napis za Tita Epija Latina, ki je bil eden od dveh županov mesta Neviouduna. Po ugledni prokuratorski karieri širom po imperiju mu je mesto, v katerem se je morda rodil, postavilo na javnem mestu počastilno ploščo. Ali pa, npr. napis učitelja gramatike ali grščine, Gaja Marcija Cejlerja, ki se je v Nevioudunu ubadal s tedanjjo mladino.

Knjiga je neobhodna za študij Dolenjske in Bele krajine v rimski dobi.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronzaste dobe na Slovenskem / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia I. B. Teržan (ur.), Katalogi in monografije 29. Narodni muzej, Ljubljana 1995. ISBN 961-6169-05-X. 333 str., 49 slik, 180 tabel.

Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronzaste dobe na Slovenskem / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia II. B. Teržan (ur.), Katalogi in monografije 30. Narodni muzej, Ljubljana 1996. ISBN 961-6169-05-X. 281 str., 67 slik, 19 tabel med besedilom, 2 prilogi.

Obširno delo je izšlo v dveh zvezkih. Prvi del vsebuje katalog posameznih najdb in depojev ter tabele, v drugem delu so zbrane strokovne študije. Te odpirajo nove poglede na vrsto vprašanj; tako na vprašanja glede poselitve kot na vprašanja tehnološke, metalurške, trgovske in kulturne, predvsem pa religiozne narave.

Depojske najdbe kot stalno prisotna tema prazgodovinske arheologije so v teh študijah pokazale svojo novo podobo. P. Turk je v študiji o dataciji depojev (študija temelji na slovenskih depojih, v obzir pa jemlje celotno območje od Caput Adriae do Panonije) podal vrsto zanimivih novosti. Vzpostavil je štiristopenjsko shemo. Pri tem se je navezoval predvsem na delo H. Müller-Karpeja in K. Vinski Gasparini. Novost predstavlja upoštevanje strukture inventarjev depojev ter njihova interpretacija, kajti na osnovi strukture inventarjev je depoje opredelil kot materialno ostalino religiozne sfere prazgodovinskih skupnosti. Pri tem je razlikoval med manjšimi in večjimi depoji mešane sestave, depoji, sestavljenimi izključno iz srpov in depoji, sestavljenimi izključno iz ingotov (tudi P. Čerče, P. Turk 1996, 7-30.). Inventar depojev se je izkazal za standardiziran repertoar predmetov in njihovih kombinacij. Repertoar depojev mešane sestave lahko razumemo kot odsev neke skupnosti. Vseboval je več komponent. Moška komponenta je predstavljena z orožjem in orodjem, kar poudarja vlogo moškega kot bojevnika in rokodelca. Ženska komponenta je zastopana z manjšim deležem nakitnih predmetov in srpov, kar predstavlja vlogo ženske v poljedelski dejavnosti in reprodukcijskem procesu. Tretja komponenta, ki jo vsebujejo depoji, je metalurško - demiurška. Zastopana je s celo vrsto izdelkov od surovcev iz različnih tehnoloških faz, prek ingotov in polizdelkov ter odpadnega materiala - razlomljeni, fragmentirani in neuspeli izdelki.

V prvi stopnji po P. Turku (predvsem srednjeevropska stopnja Bd D) so prisotni manjši depoji mešane sestave, ki vsebujejo dobro ohranjene oz. cele predmete. Njihova sestava po P. Čerčetu in P. Turku spominja na vsebino bogatih moških grobov Čaka kulture. V drugi stopnji po P. Turku (Ha A1) se pojavijo veliki depoji mešane sestave, ki so praviloma močno fragmentirani. Glede na repertoar predmetov je v tem času slovenski prostor navezan na panonsko - karpatsko območje, kar potrjujejo tudi arheometrične analize (N. Trampuž Orel 1996, 165-242.). Nekatere najdbe glede na oblikovne in kemijske značilnosti dokazujejo, po mnenju N. Trampuž Orel, povezave tudi s sredozemskim prostorom. Ti predmeti so: fragment ingota iz depoja Hočko Pohorje, kladivo iz depoja Hudinja itd. Tretjo stopnjo po P. Turku (Ha A2 in Ha B1) tudi označujejo veliki depoji mešane sestave. Bistveno se spremeni njihova razprostranjenost in repertoar darovanih predmetov. Depoji so se pričeli številneje pojavljati na zahodu, medtem ko je v vzhodni Sloveniji njihovo število zamiralo. Med inventarjem se je povečal delež ingotov, ki so praviloma razkosani. N. Trampuž Orel je, za razliko od P. Turka, v njih videla predvsem sistem razpečevanja kovine. Za ta čas so značilne velike spremembe v metalurgiji. Prisotne so zlitine bron s svincem, kositrom ter nečistočami kot so antimon, nikelj in arzen. Te spremembe so bile rezultat izkoriščanja novih rudišč, kot tudi novih tehnoloških pristopov. Za te spremembe je N. Trampuž Orel videla vzpodbude na apeninskem polotoku. Posebnega zanimanja so bili deležni depoji v bližini ali sami notranjosti naselbin (B. Žbona Trkman, A. Bavdek 1996, 31-72. U. Furlani 1996, 73-88. N. Trampuž Orel). Pojavljajo se v naselbinah, katerih razcvet je povezan prav z metalurškimi spremembami. Četrto stopnjo po P. Turku (Ha B2) je zaradi majhnega števila depojev na prostoru Slovenije težko definirati. Na sosednjih območjih pa je P. Turku uspelo, glede na strukturo inventarjev, identificirati več regij - centralnobalkansko s fibulami tip Golinjevo in drugim nakitom, italško z uhatimi sekirami in enozankastimi fibulami z listastim lokom, trakokimerijski vplivi pa se kažejo s pojavom raznih elementov konjske opreme.

Novost pri raziskovanju prazgodovinski kovinskih obdobj predstavlja študija posameznih najdb, kot samostojne in zelo pričevalne skupine najdb. I. Šinkovec je s katalogom in kronološko opredelitvijo pokazala, da so posamezne najdbe prisotne skozi daljše časovno obdobje, od bakrene vse do konca pozne bronaste dobe. Repertoar odloženih predmetov ni tako bogat in raznolik kot pri depojih; prisotno je predvsem orožje. Gre za dobro

ohranjena bodala, meče in sekire. I. Šinkovec je poleg kronološke kontinuitete iz bakrene dobe do konca bronaste dobe ugotovila tudi zakonitosti glede njihovega odlaganja. V tem pogledu je ločila tako imenovane vodne in gorske najdbe. Najštevilnejše so najdbe iz vodnih okolij - najdbe iz rek, rečnih bregov, potokov, barij in močvirij. Med temi najdbami so posebej zanimivi meči zapičeni v rečno strugo oz. breg - meč iz Belega potoka pri Mihovem ter meč iz Save pri Krškem itd. Te najdbe nedvomno dokazujejo, da je treba posamezne najdbe uvrstiti v okvir religiozne sfere; medtem ko depoji predstavljajo daritev skupnosti, so posamezne najdbe daritev posameznika. Gre za očiščevalne rituale in simbolično odpravljanje nečistega po bitki, uboju, zmagi ali porazu. Gorske oz. hribovske najdbe, ki so bile odkrite poleg gorskih prelazov (npr. na Kobariškem Stolu in Strmci pri Predelu) je povezala s prazgodovinskimi potmi in prelazi. Interpretirala jih je kot zaobljubne darove in darove za priprošnjo za srečen prehod in povratek. Najdbe s planot je povezala s transhumantnim pašnistvom, kar tudi ne izključuje ritualne odložitve predmetov.

Pred seboj imamo torej knjigi, ki predstavljata pomemben doprinos k študiju depojskih in posameznih najdb ter odpirata novo poglavje tovrstnih študij. Za zaključek lahko citiram urednico B. Teržan: "Predstavljen je torej ves ustvarjalni cikel, ki pa se perpetuira z zaključnim dejanjem deponiranja teh predmetov - te znova "mrtve narave", vrnjene zemlji. Ta aspekt dopušča hipotezo, da je vloga tovrstnih depojev v religiozni sferi, namreč v simbolnem prikazovanju in perpetuiranju bipolarnega in cikličnega principa - življenja in ustvarjanja, narave in kozmosa".

Barbara NADBATH

Ljudmila Plesničar Gec: *Antične freske v Sloveniji I | The Roman Frescoes of Slovenia I*. Katalogi in monografije 31. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1997. ISBN 961-6169-10-6. 357 strani, 114 barvnih tabel in fotografij.

Monografija o antičnih freskah je nastajala skozi dolga desetletja raziskovanj v antični Emoni, ko je avtorica ob presenetljivih odkritjih spoznala potrebo po monografski obdelavi emonskih stenskih slikarjev in želela razširiti z odkritji iz Petovione in Celeje. Ob tesnem sodelovanju akademskega slikarja in restavratorja Veljka Tomana, ki je domala ves čas tvorno sodeloval pri raziskovanjih fresk in njih konservacijskih postopkih, je tako nastalo delo, ki sicer ni v prvotno zastavljenem obsegu, kot avtorica priznava sama, je pa prvo te vrste v slovenskem prostoru.

Prvi del je posvečen emonskim freskam. V predgovoru izvemo o ciljnih publikacije in o problematiki raziskovanj stenskih slikarjev antičnih urbanih centrov; vključuje tudi kratek zgodovinski pregled raziskav. Sledi zapis o raziskovanju Emone in najdbah fresk, načinu ohranjanja ter o problematiki konservacije oz. rekonstrukcijskih del.

Poglavje o antični arhitekturi je zgolj informativno in bazira na raziskavah nekaterih velikih antičnih mest, predvsem Pompejev. Sledi krajše razmišljanje o stanovanjski arhitekturi na področju Slovenije, ki se prvenstveno omejuje na raziskave Emone in nas zelo na kratko seznanja z njenimi urbanističnimi značilnostmi na podlagi primerov 15. in 30. stanovanjske inule.

V poglavju o rimskem stenskem slikarstvu avtorica splošno oriše slogovne značilnosti rimskega slikarstva in nazadnje poskuša stilno in časovno razvrstiti freske iz slovenskih antičnih najdišč. Sledi časovno opredeljevanje posameznih slikarjev, ki pa ga avtorica v pričujočem delu ne naslanja na arheološko evidenco oziroma v nekaterih primerih, npr. v času markomanskih vpadov in pohoda Maksimina Tračana preširoko začrta in podpre le s pisnimi viri. Temu seveda gotovo botruje stanje raziskav, ki je predvsem v primeru emonskega gradiva skorajda popolnoma zastalo.